

«БОШҚАРУВ ТАМОЙИЛЛАРИ» ФАНИНИ ЎҚИТИШДА КЕЙС ТЕХНОЛОГИЯЛАРИДАН ФОЙДАЛАНИШНИНГ АҲАМИЯТИ

Зулфия Худайбергановна Носирова

Муҳаммад ал-Хоразимий номидаги ТАТУ ассистенти

АННОТАЦИЯ

Ушбу мақолада “Бошқарув тамойиллари” фанини ўқитишда кейс технологияларидан фойдаланишни билим олувчиларга тушунарли ва фойдалилигини англатишдан иборатдир. “Бошқарув тамойиллари” фани иқтисодий билимларни эгаллаш билан бирга Ўзбекистон Республикаси ҳукумати томонидан қабул қилинган ҳуқуқий ҳужжатларни билишни ҳам талаб этади. Ҳамда, кейс технологияларидан фойдаланган ҳолда ўқитиш таълим соҳаси учун самарали ҳисобланади.

Калит сўзлари: Ўзбекистон, Республика, мамлакат, бошқарув, кейс, технология, тамойил, курс, талаба иқтисодий, ўқитиш, фан, предмети, мазмун, вазифа, корхона, ташкилот.

КИРИШ

Мамлакатимизда бозор муносабатлари таркиб топиши Бошқарув тизимида бир қатор вазифалар амалга оширилишини назарда тутаяди. Жумладан, олий таълим ва ташкилотларнинг бозор иқтисодиёти шароитида ўз мавқеларини сақлаб қолиши, уларнинг рақобатбардошлигини таъминлаш, ишлаб чиқариш самарадорлигини ошириш мақсадида бошқарув соҳасида амалга оширилиши лозим бўлган вазифаларнинг илмий ва амалий усуллари тўғри танланишини талаб этади. Фан-техника тараққиётининг тезлашиши иқтисодиётда ҳам туб бурилишлар ясади. Инсон технологик жараёнларни назорат қилувчи ва тартибга солувчига айланди. Ундан янги билимларни эгаллаш, касбий малакасини ошириш, мустақил фикрлаш, ижодий фаоллик ва ташаббускорлик талаб этила бошлади.

Бошқарув тамойилларини ўқитиш уч қисмдан иборат бўлиб, унинг маъруза қисмида назарий билимлар, кўникмалар ўргатилади. Талаба “бошқаришнинг ўзи нима, уни ташкил қилиш учун нима қилиш керак” ҳамда бошқарув тўғрисида ҳам ўз билимларини оширади. Бунда фан ўқитувчисидан талабага иқтисодий тушунчалар билан бирга ижтимоий таҳлил қилиш, бошқарув режалар тузишни ўргатиш ҳам талаб этилади.

АДАБИЁТЛАР ТАҲЛИЛИ ВА МЕТОДОЛГИЯ

Фанни ўқитишнинг иккинчи қисми, яъни семинар қисмида ўқитувчидан назарий билимларга ва амалий топшириқлар билан бирга қўшимча равишда белгиланган мавзу юзасидан баҳс-мунозаралар олиб бориш талаб этилади. Мисол учун, талабалардан гуруҳларга бўлиниш ва кичик бир корхонни ташкил қилиш лозимлиги сўралади. Шунингдек, талабаларга график органайзерлар ёрдамида ҳар хил топшириқлар берилади. Масалан, иқтисодиётда ўз ўрнига эга бўлган бизнес корхоналарнинг муаммоли вазиятларини кейс технологияси ёрдамида таҳлил қилиш ва ҳоқозо.

Фанни ўқитишнинг учинчи қисми бу мустақил таълим қисми ҳисобланади. Бунда талабаларга фанга алоқадор маълум бир мавзу юзасидан мустақил ишлаш талаб этилади. Масалан, “Бошқарув тамойиллари” фани иқтисодий билимларни эгаллаш билан бирга Ўзбекистон Республикаси ҳукумати томонидан қабул қилинган ҳуқуқий ҳужжатларни билишни ҳам талаб этади. Чунки кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликни такомиллаштириш мақсадида қабул қилинган ҳуқуқий ҳужжатларни яхши билиш, ҳуқуқий маданиятга эга бўлиш мақсадида талабаларга қўшимча топшириқлар берилади.

Ҳозирги пайтда таълим тизимини такомиллаштириш орқали ҳар томонлама етук, баркамол, мустақил фикрлашга қодир, иродали, фидоий ва ташаббускор кадрларни тайёрлашда кейс технологиясидан фойдаланиш юзасидан кўрсатмалар тайёрлаб амалиётга татбиқ этиш ҳисобланади.

Ушбу мақсадга эришиш учун қуйидаги вазифаларни амалга ошириш муҳим деб белгилаб олинди:

- “Бошқарув тамойиллари” фанини ўқитишнинг назарий масалалари очиб бериш;
- “Бошқарув тамойиллари” фанини ўқитишда кейс технологияларидан фойдаланиш юзасидан кўрсатмалар тузиш;
- Кейс-стади технологиясининг таълимий имкониятларини таҳлили
- Иқтисодий фанларни ўқитишнинг замонавий услублари, шу соҳадаги илғор таълим технологиялар, ахборот-коммуникация технологияларни ўқув жараёнига фаол татбиқ этиш йўллари жорий этилмоқда.

Изланишлар натижасида “Бошқарув тамойиллари” фанини ўқитишда кейс технологиясидан фойдаланиб қуйидаги амалий натижаларга эришилади:

- талабаларни муаммоли вазиятларда тўғри қарор қабул қилишларига кўмаклашиш;

- талабаларни бошқарувчилик қобилиятларини шакллантириш;
- ўқитишнинг узлуксизлигини таъминлаш;
- ўқитишни индивидуаллаштириш;
- ўқув материални мустақил ўзлаштириш учун етарли шароит яратиш;
- ўқитишни жадаллаштириш;
- фанни самарали ўзлаштиришга эришиш.

«Бошқарув тамойиллари» фанининг предмети корхоналарнинг самарали фаолият кўрсатишини таъминлаш ва ишловчилар эҳтиёжларини қондириш мақсадида персоналга мақсадга мувофиқ таъсир кўрсатиш билан боғлиқ бўлган билимлар тизимидир.

Ушбу курсни ўргатишдан мақсад-талабаларда бошқарув тизимидаги илмини амалиётда қўллай биладиган даражадаги кўникмалар ҳосил қилишдан иборат. У талабаларда ишлаб чиқаришдан кўзланган мақсадга эришишни таъминловчи бошқарув тамойиллари бўйича назарий ва амалий профессионал билимларни шакллантиришга йўналтирилган. Яъни, «Бошқарув тамойиллари» фанининг мазмуни корхона ходимларини бошқариш усуллари ва тамойилларини, бу борадаги назарий ва амалий масалалар тизимини; ташкилий шакллари ишлаб чиқиш ва татбиқ этиш жараёнларидан иборат.

Ушбу «Бошқарув тамойиллари» курси бўйича тузилган намунавий дастурда назарий фаолиятда учрайдиган муаммоларнинг мазмун моҳияти очиб берилишига асосий эътибор қаратилган

Бу муаммолар қуйидагилардир:

- фаннинг предмети, мазмуни ва асосий вазифалари;
- корхона ва ташкилотларни шакллантиришда инсон омили;
- бошқарув тизими функциясининг кенг ривожланиши;
- корхона ва ташкилотларда бошқарув тизимининг стратегияси;
- хизмат мартабасини бошқариш;
- ходимларнинг хизмат поғонасида кўтарилишини бошқариш;
- корхона ва ташкилот ижтимоий ривожланиши — персонал бошқаруви асоси;
- персонал хулқ-атворини бошқариш;
- кадрлар тизимидаги янгиликларни бошқариш;
- персонал бошқарувида меҳнат муносабатлари этикаси;
- бошқарув тамойилларида ихтилофлар ва стрессларни
- ечиш;

- корхона ва ташкилотларда персонал хавфсизлигини бошқариш;
- бошқарув персонали меҳнатини ташкил этиш.
- Юқорида таъкидлаб ўтилган муаммоларни ҳал қилиш юзасидан фан олдида қуйидаги асосий вазифалар қўйилган:
- бошқарув тамойиллари асосларини ўрганиш;
- корхона ва ташкилотларда бошқарув тамойиллари стратегияси ва тактикасининг моҳияти, мазмуни ва хусусиятларини ўрганиш;
- ишловчиларни профессионал танлаш, малакасини ошириш, ўқитиш ва лавозимларга тайинлаш масалаларини ўрганиш;
- ишга қабул қилиш ва ундан бўшатиш ҳамда Бошқарув тамойилларининг ҳуқуқий-норматив асослари бўйича назарий билим ва амалий кўникмаларга эга бўлиш;
- бошқарув тамойиллари бўйича иш юритиш жараёни ва унинг асосларини пухта эгаллаш, зарурий ҳужжатларни тўғри ва тез расмийлаштириш;
- бошқарув тамойиллари самарадорлигини аниқлаш ва уни янада ошириш йўллари белгилаш;
- корхона ва ташкилотларда кадрлар иш фаолиятининг мазмуни ва моҳиятини ўрганиш;
- меҳнат салоҳиятининг шаклланиши ва ривожланиши, кадрлар таркиби ва тузилиши ҳамда улардан фойдаланишни таъминлаш йўналишларини ўрганиш;
- бошқарув тамойиллари хизматининг шаклланиши ва бу хизматни ташкил этиш жараёнларини ўрганиш;
- бошқарув тамойиллари соҳасидаги хорижий тажрибаларни ўрганиш, таҳлил этиш, улардан мамлакатимиз хусусиятларини ҳисобга олган ҳолда фойдаланиш ва ҳоказо.

«Бошқарув тамойиллари» фани ўз олдида қўйилган вазифаларни ҳал қилар экан, бир қатор ижтимоий, иқтисодий, ҳуқуқий фанлар тажрибаси ва назариясига таянади. Шу жиҳатдан, у «Фалсафа», «Иқтисодиёт назарияси», «Меҳнат иқтисодиёти», «Меҳнат ҳуқуқи», «Ходимларни бошқари» каби фанлар билан узвий боғлиқдир.

«Бошқарув тамойиллари» фани, жумладан, «Фалсафа» фани тамойилларини, яъни инсониятнинг тарихий шаклланиши, меҳнат жараёнининг моҳияти ва мазмуни инсоннинг асосий фаолияти сифатида намоён бўлиши, унинг ижтимоий ва фан-техника тараққиёти

билан боғлиқ тарзда ҳар томонлама ривожланиши каби муаммоларни биргаликда ўрганади.

«Бошқарув тамойиллари» фани, «Иқтисодий назария» фани билан ҳам чамбарчас боғлиқдир. У меҳнат бозори ва унинг таркибий қисмлари, ишсизлик ва уни камайтириш йўналишлари, меҳнат бозорини тартибга солиш, давлатнинг ижтимоий сиёсати каби масалаларнинг иқтисодий ҳамда назарий жиҳатларини биргаликда ҳал этади.

Бошқарув тамойилларида инсон омилига ташқи муҳитнинг таъсири, яъни ишлаб чиқариш жараёнида ишловчиларнинг ўз атрофидагиларга муносабати, ишлаб чиқариш муҳитининг, санитария-гигиена омилларининг инсон организмига, саломатлиги ва ишга бўлган муносабатига ҳамда ишлаш қобилиятига таъсири каби жиҳатлар, албатта, ҳисобга олиниши лозим. Булар ишловчиларнинг ўзи ишлаётган корхонага, ўз ишига бўлган муносабатида шаклланади. Шундай экан, «Бошқарув тамойиллари» фани ўзи чамбарчас боғлиқ бўлган «Иқтисод назарияси», «Бошқарув асослари», «Ходимларни бошқариш» каби фанларнинг бошқарув ҳамда меҳнатга муносабати борасидаги назарий томонлари ва тавсияномаларига амал қилиши лозим.

“Бошқарув тамойиллари” курсини ўрганиш давомида талабалар куйидаги талабларга жавоб бера олишлари зарур:

- ходимларни бошқарувининг асосий йўналишлари, вазифалари ва стратегияси;
- ходимларни танлаш ва ўқитиш, ташкилотда соғлом руҳий муҳит яратиш;
- инсон ресурсларини самарали бошқаришнинг асосий йўналишлари ҳақида тасаввурларга эга бўлиш;
- хўжалик фаолиятини ислоҳ қилишнинг замонавий босқичида ходимлар бошқарувига доир долзарб муаммоларни билиш;
- бизнес ҳамкорларни жалб этиш усуллари ва уни бошқариш;
- олинган билимлардан фойдаланган ҳолда мустақил хулосалар чиқара олиш;
- бошқарув тамойилларига доир ижтимоий-психологик усуллар ва турли тамойилларни қўллаш олиш;
- корхонада ижтимоий–иқтисодий сиёсатни ишлаб чиқиш ва амалга ошириш;
- иш ўйинлари ва ҳолатли масалаларни ҳал қила олиш;
- бошқарув субъектларининг ҳаракатини рағбатлантириш каби билим ва малакаларга эга бўлиш.

«**Кейс-стади**» - инглизча сўз бўлиб, («case» – аниқ вазият, ҳодиса, «study» – ўрганмоқ, таҳлил қилмоқ) аниқ вазиятларни ўрганиш, таҳлил қилиш асосида ўқитишни амалга оширишга қаратилган метод ҳисобланади. Мазкур метод дастлаб 1921 йил Гарвард

университетида амалий вазиятлардан иқтисодий бошқарув фанларини ўрганишда фойдаланиш тартибида қўлланилган. Кейсда очиқ ахборотлардан ёки аниқ воқеа-ҳодисадан вазият сифатида таҳлил учун фойдаланиш мумкин. Буни 1-жадвалда кўриш мумкин.

Иш босқичлари	Фаолият шакли ва мазмуни
1-босқич: Кейс ва унинг ахборот таъминоти билан таништириш	<ul style="list-style-type: none"> • якка тартибдаги аудио-визуал иш; • кейс билан танишиш(матнли, аудио ёки медиа шаклда);ахборотни умумлаштириш; • ахборот таҳлили; • муаммоларни аниқлаш
2-босқич: Кейсни аниқлаштириш ва ўқув топшириғни белгилаш	<ul style="list-style-type: none"> • индивидуал ва гуруҳда ишлаш; • муаммолар долзарблик иерархиясини аниқлаш; • асосий муаммоли вазиятни белгилаш
3-босқич: Кейсдаги асосий муаммони таҳлил этиш ўқув топшириғи ечимини излаш, ҳал этиш йўллари ишлаб чиқиш	<ul style="list-style-type: none"> • индивидуал ва гуруҳда ишлаш; • муқобил ечим йўллари ишлаб чиқиш; • ҳар бир ечимнинг имкониятлари ва тўсиқларни таҳлил қилиш; • муқобил ечимларни танлаш
4-босқич: Кейс ечимини шакллантириш ва асослаш, тақдимот.	<ul style="list-style-type: none"> • якка ва гуруҳда ишлаш; • муқобил вариантларни амалда қўллаш имкониятларини асослаш; • ижодий-лойиҳа тақдимотини тайёрлаш; • якуний хулоса ва вазият ечимининг амалий аспектларини ёритиш

Кейс-стади муаммоли ўқитиш технологияларидан ҳисобланади. Ушбу инновацион технология асосини талабаларнинг касбий фаолияти билан боғлиқ вазиятлар ва уларнинг таҳлили ташкил қилади. Бўлғуси касбий фаолият билан бўғлиқ вазиятларни чуқур ўрганиш натижасида назариянинг амалиёт билан бўғлиқлиги

таъминланади. Ўқувчилар муайян вазиятларни ҳар томонлама ўрганадилар. Ўз навбатида улар фаол фикрлайдилар, назарий машғулотларда ешитган билимларини мустақил ўрганиш давомида тўплаган маълумотлар билан таққослайдилар, шахсий тажрибаларга мурожаат қиладилар. Турли вазиятларни ҳамкорликда ёки мустақил равишда таҳлил қилиш ва қайта ишлаш давомида кўшимча маълумотларга нисбатан зарурат сезадилар, статистик маълумотларни ўрганадилар. Натижада талабаларнинг билимлари амалий жараён билан боғлиқда мустаҳкамланиб борилади. Ўқувчиларнинг мантикий фикрлаш қобилияти, нутқ маҳорати, ҳамкорликда ишлаш кўникмалари ривожланади.

Кейс-стади технологияси ҳам барча технологиялар каби тур ва манбаларга ўз ичига олади. Булар орқали кейс-стади технологияси ҳақида талабалар тўлиқ маълумотлар оладилар ва ўқув машғулотларида қўллаш имкониятларига эга бўладилар. Кейсларни гуруҳлаштиришда, уларининг мазмун моҳиятига еътибор берилади, уларни гуруҳлаштиришда асосан мақсад вазифалар инobatга олинади. Шунинг учун ҳам кейсларни гуруҳлаштириш бир мунча қийин кечади. Ўқув жараёнида қўлланиладиган кейсларнинг ҳажми бир-икки варақ ёки ундан ортиқ бўлиши мумкин. Шунингдек ҳажм жиҳатдан катта кейслар, кичик ҳажмдаги кейсларга қараганда талабаларда баъзибир қийинчиликларни келтириб чиқаради. Бундай ҳолатларда муаммоли вазиятни босқичларга бўлиб ўрганиш тавсия қилинади. Кейслардаги муаммолар бир ёки бир неча қисмларга бўғланиб кетиши жараёнинг узлуксиз давом қилинишини таъминлайди.

Кейсларни тақдим қилишда қўлёзмадан ёки электрон вариетдаги матнлардан фойдаланиш мумкин. Матндаги суъратлар, диаограма чизмалар, жадваллар талабалар учун кўргазмали қурол бўлиб ҳизмат қилади.

Кейсларни таҳлил қилишда талабаларда башорат қилиш кўникмасини шакллантириш ҳам муҳим аҳамият эга . Башорат қилиш муаммоли вазиятда акс етган ҳодисаларни ечимини олдиндан кўра билишга ўргатади ва қаҳромонларнинг келгусидаги хати-ҳаракатларига нисбатан ижобий ечимларни топишга ёрдам беради.

Кейснинг ҳажми, унинг ўтказиш вақтини белгилаб беради. Ҳажми жиҳатдан кичик кейслар бир бетдан, бир неча бетгача ифодаланиб, у икки соатлик амалий машғулотларни бир қисмини ажратишга мўлжалланган бўлади. Ўртача ҳажмдаги кейслар икки соатлик машғулотларга мўлжаллангандир. Ҳажми катта кейслар ўн бетдан иборат бўлиб, ундан бир қанча амалий машғулотлар давомида фойдаланиш мумкин. Шунингдек кейслар иловали кейслар ҳамда иловасиз бўлиши

мумкин. Иловали кейслар мақсади: статистик ахборотларни ҳисоблаш, таҳлил қилиш, малакаларни шакллантиришдир. Шунингдек кейсларнинг таркибида муаммоли вазият ечимини топишга йўналтирувчи саволлар ҳам мавжуд бўлади, бу орқали талабалар вазият ечими сари йўналтирилади. Тажрибаларни кўрсатишича кейс-стади технологияси ўз олдига қўйган мақсадларни амалга ошириши ва самарали технологияга айланиши учун унинг таркибий тузилишида илмий-услубий маълумотлар бўлиши лозим. Шундагина кейс-стади технологияси самарали ўқув технологиясига айлана олади. Маълум бир жараёни ташкил қилишда биз бевосита шу жараёнга тегишли манбаларни излаб топишга ва фаолиятимизда қўллашга ҳаракат қиламиз. Кейс-стади технологиясидан, ўқув жараёнида фойдаланишда биз турли-хил манбаларга мурожаат қиламиз, айнан муаммоли вазиятларни ташкил қилишда, кўпгина манбалардан фойдаланамиз. Кейс-стади технологияси орқали дарс ўтишда, ўқитувчининг тажрибаси, илмий–услубий фаолиятининг ўрни каттадир. Барча технологиялар каби кейс-стади технологияси ўз манбаларига эга. Баъзи фикрларга кўра кейсларнинг асосий манбаси ҳаётнинг вазиятлар ҳисобланади. Ҳаётнинг ҳодисалар бахсларга сабаб бўлади, муаммони ечиш жараёнини жадаллаштиради. Ижтимоий ҳаётнинг барча кўринишлари кейсларнинг фактологик ва муаммовий базаси бўлиб хизмат қилади, шунингдек кейсларнинг таркибининг асосини ташкил қилади.

ХУЛОСА

“Бошқарув тамойиллари” фанини ўқитишда Кейс-стади технологиясининг асосий мақсади ўқув гуруҳ ўқувчиларнинг билим олиш жараёнини фаоллаштириш, мавжуд муаммоли вазиятларни ҳал қилиш орқали уларнинг илмий–ижодий қобилиятларини ривожлантиришдан иборатдир. Шунингдек технология талабаларнинг билим, кўникма, малакаларини ҳамкорликда қўллашга, таклиф қилинган ечимларни таҳлил қилиш орқали муқобил ечимини излашга ўргатувчи таълим технологиясидир.

REFERENCES

1. Абдурахмонов Қ. Ҳ.Холмуминов Ш. Р.Зокирова Н. Қ.Персонални бошқариш. Дарслик-Т: Ўқитувчи, 2008-655б.
2. Бозоров Т.Ю. Управление персоналом. Практикум. Учебной пособие.- М:ЮНИТИ-ДАНА, 2010-329стр.
3. Веснин В. Р. Управление персоналом. Теория и практика.Учебник .-М. : Проспект, 2010-423стр.

4. Кибанова А. Я. Основы управления персоналом. Учебник.-М: ИНФРА-М,2010-295СТР.
5. Потемкин В.Б. Управление персоналом. Учебник. М.: Дашков и К,2010-421стр.
6. Nosirova Zulfiya Xudaybergan qizi, Asliddinov Behzod Furqat o'g'li, (2022). XODIMLARNI BOSHQARISHDA IJODIY FIKRLASHNI RIVOJLANTIRISH USULLARI. *BOSHQARUV VA ETIKA QOIDALARI ONLAYN ILMIY JURNALI*, 2(12), 6-11.
7. Носирова, З. Х. ПРОБЛЕМЫ И РЕШЕНИЯ НА ЭТАПНОМ РАЗВИТИИ ЭЛЕКТРОННОЙ ТОРГОВЛИ В УЗБЕКИСТАНЕ.

